

הגנת חליסה - חיפה תרפ"ט

מעין הקדמה

מאורעות 1929

בשנת 1932 עזבתי את אירופה כשהיא עדיין מכוסה שלג; הגעתי ארצה ההנה — אביב. נסעתי ברכבת מחיפה לגליל. הרכבת נכנסה לעמק — השדות מוריקים, ההרים הקרובים — כל פיסגה בהם מוכרה לי, מלטפת את העין ומרעננת את הלב. זכרונות-העבר עולים במוחי ואני נמשך להרהורים. רק הנוף לא נשתנה, נשארנו קרובים. כה התגעגעתי ארצה והיא עתה מזורה לי... רק שנתים ימים געדרתי, וכאילו שנים הרבה חלפו: הגדוד * התפזר, והאגשים — אינם עוד כשהיו — הרוח אחר רת. הרהרתי בלבי: הלא החלטתי לעזוב את ה„פולרי טיקה“ — לארץ נחוצים כוחות טכניים ולמען זה למדתי. במוחי היו תכניות חדשות, אשר התחלתי להגות בהן עוד בפריז — ארגון קלוב התעופה והקמת מוסך קואופרטיבי מודרני.

לפתע חשתי שמישהו מסתכל בי. אמנם, הרגשתי בזאת עוד קודם לכן, אך רק עכשיו הגיע הדבר להכרתי. בלי חשק היסבתי את ראשי מעם החלון והעפתי מבט אל הספסל שממולי. בחורה שחרחרת בעלת עינים שחורות, נוצצות, ישבה שם, ולצידה ילדה כבת-שלוש, זהובת-שיער ועיניה — תכלת. הבחורה הביטה בי, כאילו רצתה להיזכר בדבר-מה ולא העי זה לשאול. עודדתי אותה במבטי והפנייה אלי לא אחרה לבוא:

„הגד, בבקשה, האם לא היית בחליסה בעשרים ותשע?“. „כן“ — עניתי בטון של שוין-נפש, כיון שבאותו רגע היו מחשבתי כה רחוקות מהמאורעות ההם, עד שנראה היה לי שבקושי אני זוכרים. אולם היא — עיניה הוצתו, פניה הסמיקו, וכל ישותה הביעה התרגשות של אושר — כאילו פגשה באדם יקר לה שחשבתהו כאבוד. טרם הספקתי להבהיר לעצמי מה פשר תגובתה, וידי היו בידיה.

חזרתי מפריז עיף ויגע לאחר השנתיים הראשונות של הלימודים — לימוד שפה ונושאים חדשים, בתנאים של רעב ומחלות. בארץ חשבתי לנוח במובן רוחני, ונכנסתי לעבודת-המשק בכפר-גלעדי. ידי עבדו בכל, כאילו רק אתמול עזבתי. גם הפרדות

„יודע אתה“ — פרצו המלים מפיה — „אתה הצלת אותי ואת ילדתי. היא היתה אז תינוקת“. לאט-לאט עלו דברים בזכרוני, כשאני בא במברכה ומתחיל להצטדק:

„גו, מה יש, ענין של מה בכך. רק מלאתי את חובתי“. חשבתי בלבי: „האמנם יכולתי או להתנהג אחרת משנהגתי?“ הילדה ישבה על ברכיה והתבוננה בי בסקרנות — ודאי חשבה: „למה אמא מתרגשת כל כך? דוד כמו כל הדודים“. כיון שהתגעגעתי מאד לבני, השתוקקתי לקחת את הילדה, להושיבה על ברכי ולחבקנה, אך התאפקתי; באירופה נגמלתי מן הרגל להביע את רגשותי באופן בלתי אמצעי. השתדלתי להסב את השיחה לנושא אחר. שאלתי אם עדה ממשיכה לגור באותה שכונה, מה שלום פוצ'טר המוכתאר וכו'. היא השיבה קצרות ומיד חזרה לנושא שהציק לה. — „אתה יודע, מצאנו אתרי-כין את החולצה השחורה שלך“. חולצתי השחורה — היא היתה רקומה רקמה ירקרקת-אדמדמת, מלאכת ידי רעייתי בחדשים הראשונים של אהבתנו. לבשתיה אז, ביום ההתנפלות, והיא נקרעה ונתלכלכה; אחת הבחורות נתנה לי אחרת.

„אחרי המאורעות, כשחזרנו לבתים — המשיכה לספר — מצאנו כי שנים-שלושה בתים נשרפו כליל והיתר נשדדו. בעיקר, נעלמו בגדים. אבל, דוקא, החולצה שלך נמצאה; שמרנו אותה זמן רב, אולי תחזור לקחתה אי-פעם. אם תהיה בחיפה — אנא, בוא לשכונה, כולנו נשמח לארח אותך ופוצ'טר — יותר מכולם. תבוא. הלא?“.

בעפולה נפרדנו בלבביות, היא ירדה ואני המרשתי בדרכי לצמת. לא הבטחתי לה לבוא. פגישה זו הסיחה את הלך מחשבתי. שלא במתי כון שקעתי בזכרונות על מאורעות 1929.

הרגישו כי יד מנוסה נהגת בהן. בפריז שמעתי מעט מאד על הנעשה בארץ, כיון שהחלטתי להתמסר רק ללימודים ולהתרחק ככל האפשר מ„פוליטיקה“. השמועה על פירוק גדוד העבודה, שפירושו חיסול תקוות רבות, גרמה לי מפה-נפש. בעתונים קראתי שהאנגלים ממשיכים בשלהם — העליה הופסקה, כמעט, ההתישבות נע-

* גדוד העבודה על שם יוסף טרומפלדור.

שית „טפין־טפין“. ואדמות חדשות? כל דונם עולה בכסף רב, ורכישתו נתקלת בעוכבים עד־בלי־סוף מצד השלטונות.

והנה צץ ענין חדש: הכותל המערבי. הדבר התחיל בהופעת המשטרה, ביום הכיפורים, לפני הכותל־המערבי, כדי להפריע למתפללים היהודים. לערבים היה זה אות גלוי מצד הממשלה, שבוע לאחר מכן — התנפל אספוסף ערבי על יהודים, אך גולת־החוצפה היתה: תביעת־זכויות על הכותל־המערבי מצד המופתי, בשם הערבים המוסלמים; או, במלים אחרות: איסור על הגישה החפשית של היהודים אל הכותל. המשחק היה ברור: אם „הכותל המערבי“ ילקח — הבטחת „הבית־הלאומי“: עליה, התישבות וכו' — ודאי שלא תתקיימה. עלבון צורב כיון את לבו של כל יהודי, גם שאינרדתי, בתקופות האפלות ביותר בהיסטוריה היהודית הורשתה הבכיה לפני הכותל — הבכיה על מולדת שאבדה ועל אלפיים שנות סבל ספוגות דם. בנשיקותיהם לטשו דורות של יהודים את האבנים הגדולות, העתיקות. והאנר גלים? הללו „חוקרים“, הבאמת יש ריב בין ערבים ויהודים. הם, אנשי השלטון — שׁוֹבוֹטִינְסְקִי וציונים טובים אחרים כינו אותם „עם־הביבל“ — הם „נייט־רליים“, „אוביקטיביים“. הם אינם יודעים למי הזכויות על הכותל. אמנם, אצל כל אנגלי, בביתו, יש „ביבל“, ורבים מהם יודעים אותו על־פה. אך אין הם יודעים לכמה יהודים מותר להתפלל ליד הכותל ובמרחק כמה מטרים. הם נוטלים על עצמם אחריות שהערבים לא יתנפלו ושולחים משטרה — ודוקא ערבית — לשמור על היהודים. בשבע עינים שומרים, לבל יבואו לכותל „סתם“ יהודים, אלא רק זקנים־מתפללים — ואף אלה במספר קטן בלבד.

עתה שכחו הכל את הפסקת העליה, את חוסר ההתישבות — והתחילה צעקה על הכותל־המערבי. מליאת הועד־הלאומי הכריזה על שביתה, קראה לאסיפות־מחאה והריצה טלגרמות לחברי־הלאומים*. אך השלטונות אינם יכולים לשאת באחריות כה גדולה בפני חברי־הלאומים (הם עמוסים „אחריות“, המס־כנים, בעשרות מושבות ומנדטים, המאוכלסים ברבע האנושות, בכל פינות כדור הארץ). על־כן הציעו ועדת חקירה „בינ־לאומית“.

בינתיים הפיצו בין הערבים שמועה, שהיהודים רוצים לתפוס את מסגד־עומר. זה נעשה בגלוי, בעתך נים, והארץ נסערת ונרגזת. אולם, השלטון אינו מכ

חיש, הוא — „נייטרלי“. והנה מופצת ידיעה מוסמכת, כביכול: בחורה יהודיה־ציונית זוקה פצצה לתוך מסגד־עומר בשעת התפילה, ועשרות — לא, מאות, אלפים — אנשים נהרגו. המופתי עצמו ניצל רק הר דות ל„השגחה העליונה“ של הנביא מוחמד. הערבים המסוערים, נכונים להקריב עצמם על הגנת המולדת והאיסלם, ונכונים לטבוח את כל היהודים, ציונים ושאנים־ציונים. העתונות בארצות השכנות מלאה תיאורים על חוצפתם של היהודים־הציונים ונבלר תם -- וכולם קוראים לנקמה.

באוויר הורגש ריח פרעות. כבר שבע שנים כמעט שקטה הארץ.

* *

לכפר־גלעדי הגיע אדם מטעם „ההגנה“ מחיפה בבקשת עזרה באנשים מנוסים, ובעיקר — בנשק. אמר: אנשים מאומנים יש לנו מספיק, אך נשק — אין. לבותנו שוב המו בהתמרמרות ובכאב: שוב אין אנו „מוכנים“... היתה לנו ישיבה מצומצמת של חברים ותיקים, וכמובן הסכמנו, שאין השעה כשרה לעשית חשבונות (אם כי היינו בריב עם מנהיגי ההגנה הכללית), עתה יש להגיש כל עזרה. החלטנו לדרוש מועד ההגנה בחיפה התחייבות להחזיר לנו את הנשק בבוא ההרגעה. כמירכז הוחלט שעל כל חבר מאתנו להשגיח שהנשק לא יתפור ולא ייעלם. קשה היה להחליט על כמות הנשק שבאפשרותנו לשלוח. כי ברור היה לנו, שהמאורעות יקייפו את כל הארץ, השלטון כבר „ידאג“ לכך. ומי יגן על צפת, על טבריה? אין שם לא ארגון הגנה ולא נשק. נראה, כי אנחנו נצטרך להגן עליהן. וגם מושבות הגליל־העליון אינן מזוינות די הצורך. הרי מ־1921 לא היו מאורעות־דמים, והדבר הקהה את עירנות האנ־שים. ואם כי בכפר־גלעדי היה אז מחסן הנשק הגדול ביותר בארץ, ברור היה, שלא יספיק בשביל כל הארץ*. החלטנו לתת לע"ע שני ארגוני אקדחים וכדורים (הרוכים נחוצים יהיו למושבות); ונראה, כיצד יתפתחו המאורעות. גייסנו 5—6 אנשים. אני זוכר שהיו ביניהם שניאורסון, טייטלמן (הידוע בכי־נויו „לואי“), ציפורי ואני (אני הייתי אז בדרכי לחזור לפריס, לספסל הלימודים). האקדחים היו פרב־לומים, שלמים וחצאיים, שטייארים ובראונינגים (לא בלגיים, אלא איזה פטנט אחר). החבאנו את הארג־

* נוסף לנשק שריכזו ותיקי „השומר“, מתישבי כפר־גלעדי, שימשה זו גם נקודת־מעבר לנשק שהועבר לארץ, שהיה מוברח במידה רבה דרך נמלי־בירות, ותחנתו הראשונה והסמנתו הזמנית היו בכפר־גלעדי — המער.

* ראה ספר „תעודות הועד־הלאומי“, דף 119.

זים בין החפצים של אס-חברה, אשר עמדה לעבור לגור בתל-אביב.

למתרתו בבוקר, היה זה יום ראשון, יצאנו לדרך במכונית-משא (נדמה לי, שהיה זה ה"פיאט" של כפר-גלעדי). עד טבריה לא הרגשנו שום דבר מיוחד. בטבריה כבר בישרו לנו שדרך-צצרת מסוכנת לנסיעה ונסענו דרך העמק. הכביש טרם נסלל אז. נכנסנו לנהלל לשמוע מה חדש ואיך הדרך לחיפה. במושב שררה התרגשות. אנשים ונשים, בהם חברים ותיקים, הקיפו את המכונית והמטירו עלינו שאלות על הנער. שה. ענינו, כי אין אנו יודעים מאומה, הננו נוסעים לעזרה לחיפה. לפי ההתרגשות ולפי מבטי האנשים, חשתי שאינם מוכנים לא בארגון ולא בנשק.

משם באנו ליגור. כאן הורגש יותר ארגון ושקט חיצוני. האנשים האחראיים הודיעו לנו, כי הפרעות הן לעת-עתה בחיפה התחתית והמעבר להדר-הכרמל מסוכן, בעיקר מצד בלד-אל-שיך והגשר. הודענו להם, שאנו מוכרחים להגיע לחיפה ויהי-מה. אמרו לנו ששוטרים ערבים ואנגלים משוטטים בדרכים. חשבנו שזוהי הסכנה הגדולה ביותר — ליפול לידיהם עם הנשק.

את הסכנה התחלנו להרגיש בבלד-אל-שיך. אמנם, הדרך לא היתה חסומה ולא ירו עלינו. ראינו התקה-לויות. אנשים וילדים התרוצצו. ידענו, כי העיקר היא ההפתעה: לעבור בטיסה, בטרם יספיקו לראות, מי הנוסע; רק שלא יהיה "פנצ'ר". הסכנה הגדולה ביותר יכולה להיות על הגשר בואדי-רושמיא: מש-טרה אורבת, מחסום, או מתנפלים. גשר זה מוקף שכונות ערביות מאנשי-ההפקר, חוראנים, שוכני צריפוני-פח.

פתאום כמו טרה ממני כל שנת חיי בפריז, השנה בלי דאגה לבטחון, בה התהלכתי אפילו ביערות שבסביבות פריז בלי חשש, פן יתקיפני משהו. כעת חזרו אלי בבת-אחת החושים שרכשתי לי בימי השמי-רה, ההתנפלויות והפרעות 1920—1921. ואולי היו אלה חושים מתקופה קדומה, חושי האדם מהג'ונגל, אשר על כל צעד אורבת סכנה לחייו? שרירי הת-מתח, בגוף נוסכה קלות; מוכן הייתי לקפוץ, לרוץ, לפעול. המוח עבד בחריפות והעין נפתחה והחלה רואה דברים ופרטים שבאורח רגיל אינה חשה בהם. האוזן תפסה כל קול, הד ובת-קול. חשתי באקדח הטמון בתגורה מתחת לחולצה.

לא דיברנו בינינו, אך את כולנו פיעמה מחשבה אחת: אתנו הנשק אשר יציל נפשות ויציל את כבוד-נו. כרגע לא חשוב, מי האחראי לפרעות — עלינו להביא את הנשק שעמנו לטכניון, ומי שיעמוד בדרך

כנו — דמו בראשו. כל אחד ידע, מה לעשות במקרה זה או אחר.

פתאום זכרתי בדיקנות את כל סיבוכי הדרך. עוד סיבוב ונראה את הגשר, והנה הגשר פתוח לפנינו. המכונית מטרטרת בכל כוחותיה. משני צדי הוואי רצים לגשר ערבים בכפיות ובלעדיהן; כנראה, מת-כונים להתנפל עלינו. אחרי הגשר, שמאלה, חנות ערבית. החנות פתוחה ולידה כמה ערבים. סקרנו אותם בעינינו, הרגשנו: אין סכנה. אחרי הגשר מת-חילה עליה, לפנינו מדרון חשוף, סלעי. אנו במבואות הדר-הכרמל. גשמנו לרוחה. כאן אין פחד. בכוחם של חמשה אנשים מזוינים להדוף התקפה.

השעה היתה כבר שעת אחר-הצהריים. מפחד המשטרה באנו עם ארגוני הנשק לביתו של משה וילבושביץ (דירתו היתה בביתו של ערבי-נוצרי עשיר, במעלה הדר-הכרמל). הנשק טרם היה מוכן לפעולה, עודו עטוף בנייר ומרוח בואזאלין. אני זוכר, כי מניה שוחט כבר היתה שם. באו חברה והעבירו אחד-אחד, את כלי-הנשק לטכניון, וילבושביץ היה שקט לגמרי, פילוסופי, כאדם שלמעלה-מן-ההתרג-שות. הוא אמר כמה ביטויים פילוסופיים בדבר הנשק, האכילנו במאכליו המיוחדים.

לאחר שהועבר כל הנשק, יצאנו גם אנו אל הסכ-ניון. חצר הטכניון היתה מלאה אנשים: מתנדבים וגם פליטים — שהספיקו להמלט מהשכונות הערי-ביות. הוכנסו לחדר המטה. בין אנשי-המטה הכרתי את דוסטרובסקי (דורי) ואת יעקב פת. אמרו לי: "אתה תהיה המפקד של חליסה, שכונה יהודית חדשה בקצה העיר. היא מוקפת שכונות ערביות, אשר יש-ביהן יכולים כל רגע לשחוט את התושבים". הבטתי עליהם בתמהון: פתאום הנני מפקד על מקום שאינו מוכר לי ועל אנשים שאינם ידועים לי (ובלבי הרי-הרתי: האמנם לא הוכנו מפקדים טובים ממני?). "אני נותן לך" — אמר לי פת — "חברה סוג א', אחד-אחד".

החברה שהציגו לפני היו באמת, "אחד-אחד". היו כשמונה בחורים חסונים, בעלי מבט פתוח, שקטים, סימפטיים. ואעפ"כ ביקשתי, שינתן לי בחור אחד "משלנו", מכפר-גלעדי. נתנו לי את צפורי. אמנם היה צעיר מדי היות ב"השומר" או בגדוד העברי, אך הכרתיו בכפר-גלעדי וידעתי שיכול אני לסמוך עליו.

**

היכן היא השכונה חליסה וכיצד לעבור לשם? זאת לא ידע איש מבין הבחורים שהיו אתי. פת ידע, שהמקום הוא אחרי גשר-רושמיא, אותו גשר שעבר-

תצלום חליטה וסביבתה כיום כפי שהיא נראית חצד מערב.

לו, שבאתי עם קבוצת-הגנה לשמש כמפקד המקום. שמחתו היתה רבה. השארתי את החברה באחד הבתים, ויצאתי אתו לסייר את השכונה שהיתה כבר שרויה בחושך. הוא הראה לי את המשמרות שארגן, וסיפר לי שהנו בעל נסיון קרבי, כי השתתף במלחמת רוסייה-יפן. לעתים קרובות היה עובר בשיחתו לשפה הרוסית. התברר, כי בכל השכונה נמצאו שני אקדחים קטנים. בקשתיו לא לדבר בקול רם וללכת בשקט. רציתי להתרכז, ללמוד את הסביבה, להרגיש אותה. בסיוור בררתי, שהמקום שהוטל עלינו להגן עליו, הנו קבוצת בתים קטנים ובית אחד גדול, בעל קומה וחצי. השכונה שוכנת על מדרון הרר-הכרמל (למעלה ממנה, על הפסגה, נמצאת השכונה נהד-שאנן), מימין לדרך נצרת. ממולה — ביהח"ר הערבי לטיגריז קארמאן, ועוד כמה בתים ערביים גדולים. לעבר מערב, לצד חיפה, גובלת השכונה בבתיים ערביים קטנים, "חושות" (שתושביהם עזבו אותם). בינה לבין ואדי-רושמייה שטחים ריקים, ולא הרחק ממנה עובר במדרון ההר ואדי קטן שעומקו עד חזה-איש. בין השכונה ונהד-שאנן שמעליה מבדיל מדרון דייחלול, סלעי וחשוף. רק ע"י השכונה גדלו כמה עצי-חרוב. מזרחה ממנה הבדיל שדה-טרשים

נהו זה עתה. התכנית היתה שאנחנו נרד בשתי מכרזות טכסי בתחילת הערב, שעה שאפשר עוד לנסוע בלי אור-פנסים. הערבים סועדים אז ארוחת-ערב, השוטרים גם הם אוכלים, והמתח מכל היום נחלש. בלי אורות נפרוץ את גשר רושמייה. המכוניות ישארונו במקום ומיד יחזרו העירה.

ברגע האחרון נמצא עלם אחד, אשר קיבל על עצמו להראות לנו את השכונה. ואכן, חישובנו היה נכון. איש לא הפריע לנו בנסיעתנו. באנו לקירבת ביהח"ר קארמאן. הבחורצ'יק הצביע בכיוון ההר על קבוצת בתים בודדים, ובעצמו קפץ מיד בחזרה לאחת המכרזות, אשר הסתובבו במהירות האפשרית והסתלקו. התחלנו הולכים בכיוון הבתים. לא מצאחן בעיני שהבחורים קרבו איש לרעהו, בעוד שהאימון האלמנ-טרי מחייב להתפורר ככל האפשר בשעת סכנת התנפלות.

בינתיים החשיך, והשכונה ששכנה לרגלי ההר שקעה בחצי-אפלה. בכל הבתים שררו חושך ושקט — כאילו לא היו מאוכלסים. אך, כנראה, היו כבר משמרות ומישהו ראנו. מבית קיצוני קטן יצא אלינו גער והובילנו מיד אל המוכתאר, שהיה גם מפקד המקום. ראיתי לפני אדם מבוגר, בעל זקן. הודעתי

ריק בינה לבין תחנת החשמל. באמצע השכונה, ממערב למזרחה, עבר רחוב. בקרבת הבית הגדול שבשכונה התרחב הרחוב והיה כעין חצר גדולה. בין ה„חושות“ עברה סימטה צרה באותו הכיוון.

המוכתר פרט לפני בהתלהבות את תכניתו: לתר פוס את הואדי לכל אורכו ולתפוס את מדרון ההר ואת הבתים המשתרעים לאורך דרך נצרת, כולל בתים ערביים. הוא החל מסביר לי, עד כמה נכונה תכניתו מנקודת ראות איסטרטגית. עניתי, שהצדק אמנם אחר, אך כדי לבצע את תכניתו, דרושות לפחות שתי „רוטות“ צבא („רוטה“ ברוסית — פלוגת צבא). „ועתה עשה חשבון, כמה אנשים לבו וכמה נשק?“. הוא התחיל לחשוב ונדם.

במהרה נעשינו ידידים, רכשתי את לבו, את אמוניו אלי. הוא שימש כסגני בעיקר בענייני התושבים והעניינים הסיפוריים.

את המרכז קבעתי בבית הגדול. פקדתי לרכוש שם את כל הנשים והילדים, פרט לכמה בחורות שרצו להשתתף בהעברת האוכל והמים. הדבר נעשה בשקט, בחריצות וללא בהלה.

את החבריא שלנו, בצירוף הצעירים מהשכונה, סידרנו בבתי הקיצוניים הריקים, וקבענו משמרות בין נקודה לנקודה. פשוט, ארגנתי שמירה. אמרתי לחבריא שישתדלו לישון בין משמרת למשמרת, כי צריך לשמור על הכוחות.

אני עם ציפורי סידרנו עמדה על גגו השטוח של הבית הגדול. מכאן ראיתי את הרחוב ואת הבתים הערביים שמול ביהח"ר קאראמאן. היתה התחלת הסתיו, והשמים היו בהירים. התחלתי להיזכר כיצד אומדים את השעה לפי הכוכבים. מסביב שררו שקט ושלחה. לפעמים שכחת מה מעשיך כאן; ונדמה היה לי, כי מאז הבוקר, עת יצאתי מכפר-גלעדי, ועד עכשיו עברו ימים רבים...

רציתי להקשיב לסביבה, כפי שהיינו מקשיבים ביצאנו לשמירה „מאחורי הקיר“, מקשיבים ומר-גישים, האם נמצאים גנבים בסביבה או לא. נדמה לי, שהכל סביב קשט, וגם בשכונות הערביות אין אור ואין קול, חוץ מנביחות הכלבים. חשתי, כי הלילה יהיה שקט ויעבור בלי התנפלויות. ואעפ"כ נקטתי בכל אמצעי הזהירות, והפרבלום היה מונח בידי.

העמדה שלנו היתה מכוונת, כאמור, מול הבתים הגדולים וביח"ר קאראמאן — הקרובים מאד והחשוד

דים. אני וציפורי נמנמנו לסרוגין. עם אור הבוקר היינו על הרגלים. ביקרתי את החברה, וכל אחד סיפר, מה ראה ומה הרגיש. התבוננתי סביבי, כדי לראות אם ישנה תנועה חשודה. אך לא נראה דבר. אדרבא: חוסר התנועה הוא שהיה חשוב בעיני. בימים כתיקונם הומה דרך נצרת מאנשים: מי נוסע למכור את התוצרת ומי לקנות. כעת הדרך ריקה. גם ביח"ר קאראמאן כאילו ריק מפועליו, ומסתובבים שם רק אנשים בודדים; גם בשכונות הערביות אין רואים אנשים רבים או התקהלויות. חששתי פן התרכזו כולם בעיר, כדי להתנפל על הדר-הכרמל, כפי שניחשו החברה אתמול.

ניגשתי לקביעת העמדות וביצורן. עוד פעם שקלתי בבחירת הבתים לעמדות. התייעצתי עם החברה וקבעתי חמש נקודות, נוסף לבית המרכזי, אשר בו היתה עמדה חזקה. שתי עמדות בשני בתים קיצוניים לצד ההר, ועוד עמדה בבית קטן בקצה המזרחי. העמדות המסוכנות ביותר היו בתחום „החושות“ הערביות העזובות מהצד המערבי: זהו הצד הגובל עם השכונה הערבית. גם כאן סימנו שתי עמדות, משני צדי הסימטה.

מיניתי מפקד על כל עמדה. את הבחורים לא הכרתי, למעשה, אך החבריא בעצמם עזרו לי. שאלתי כל-אחד, לאן הוא רוצה ללכת, אך לגבול השכונה הערבית מיניתי את ציפורי. נתתי הוראות חמורות לא לירות בלי פקודת מפקד העמדה, ולמפקדים — לא לירות אף כדור עד שהמתנפלים יתקרבו למרחק של עשרות מטרים. אמרתי לחברה להתנועע בהסתר על-ידי הקירות, למען לא להראות לערבים — כיון שכל בית וכל אדם הגע בשכונה, שהיתה בנויה על הגבעה, נראה היה מכל הסביבה.

צריך היה לבנות עמדות, וזקוקים היינו לשקים. החפרה מצאו שקים, ועל-ידי בנין אחד, שעמד בבנין נו, מצאנו שקים וערימת זיפויף. בא בעל הבנין, שעשה רושם של פועל המרויח יפה, ופרץ בצעקות ולא נתן את השקים, קראו לי באחי באמצע הויכוח הסוער. בעל הבנין צעק, שבשום פנים ואופן לא יתן את השקים, הם רכושו ועלו לו בכסף. מורוים היו בעיני הדיבורים האלה במצב כזה. הסתכלתי בו, ראיתי בעיני, שכולו נתון עדיין בטרדות היום יומיות. אמרתי לו: „הרי ההגנה היא גם בשבילך“. „אך אני אינני מחויב לתת בעד כולם“ — טען לער מתי. אמרתי לו: „טוב, נשלם לך“. הסכים. ספרנו את השקים, והוא נקב את מחירם. נתתי לו קבלה בשם ועד ההגנה. אך הוא היסס עדיין. החבריא הבר

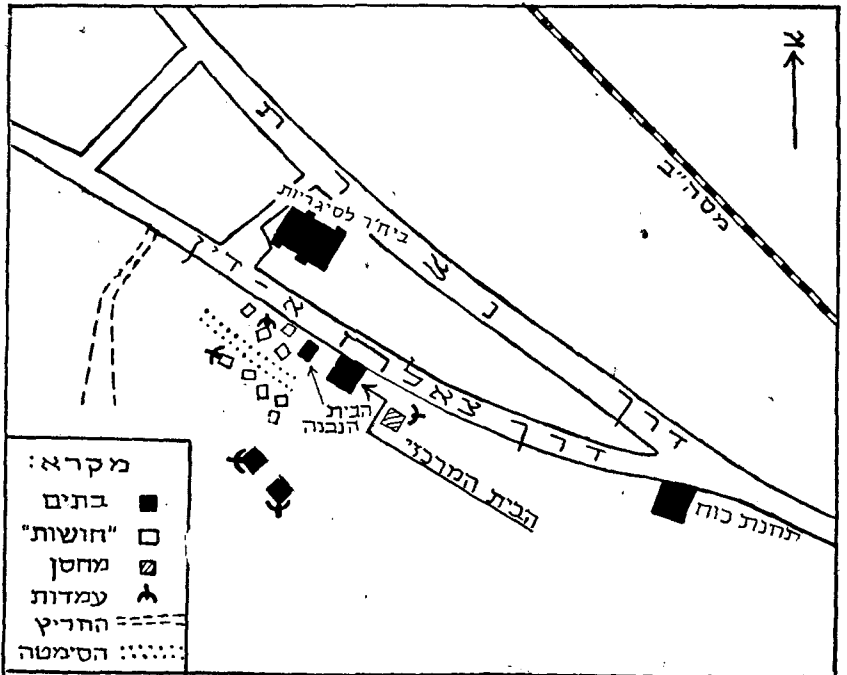
טיחוחו, כי זהו כסף בטוח. מוזר — חשבתי — אדם אויל, עודד דואג למעותיך ואינך יודע, שחיידך וכל רכושך נתונים בסכנה. הכרת חומרת המצב טרם הגיעה למוחק. ובודאי ישנם בארץ מאות ואלפים כדוגמתו...

החברה בנו עמדות ע"י החלונות. לפי מספר האנשים נתקבל, כי אדם אחד יצטרך לירות משתיים שלוש עמדות. אין דבר — חשבתי — הערבים בודאי לא יבחינו בזאת ויחשבו שיש לנו בהרבה יותר אנשים מאשר ישנם בעין...

הדאיגה אותי עמדתו של צפורי. אליה אפשר היה להתגנב בקלות וגם לעקוף אותה. מעמדתו הוא יכול לשלוט על המעבר בסימטה. חיפשתי דרכים להצית את אחת ה"חושות" הקרובות, במקרה והאויב יתגנב בה. את הרעיון מסרתי לפוצ'טר, ושאלתיו אם יש להם איזו מזרקה, נמצאה מזרקה, כזו לריסוס עצים, וחשבנו להפעילה. עשינו נסיונות. חיפשתי גם אמר צעיר הגנה אחרים, לתתם בידי הנשים בשכונה — כגון, חומצה גפריתנית. נמצאו בשכונה גם כמה פצצות ייד פרימיטיביות. הבהורים והנוער הכינו ערימות של אבנים על הגוזזטראות ועל הגג של הבית המרכזי. היה לי מגע טוב עם החברה, הרגשתי אמון אלי. מקימי העמדות התייעצו אתי, איך להקימן. לי עצמי לא היה שום נסיון בבנין עמדות, אך שקלתי

לפי ההגיון והתייעצתי עם פוצ'טר. בלבי חייכתי לפעמים: הבחורים מילאו אחר הוראותי בהרגשת בטחון, כי כל מה שאני אומר — הרי זו הדרך הטובה. וזה למרות, שאת ההוראות מסרתי בשקט, בלי טון של פקודה, ובנכונות לשמוע את הערותיו של השני. כעוזרי מינתי את צוקרמן אשר התאים מאד לתפקידו. ברגע הראשון סיפר לי, שהוא נושא טינה עלי, מלפני שנים רבות, על שלא לקחתיו, בעמדו ע"י ראש-פינה, במכונית של כפר-גלעדי שנהגתי בה. חייכתי: "בודאי לא יכולתי", כן, אבל לי בחוץ היה אז מאד לנסוע! כאן התידדנו עד כדי כך, שהוא שמר עלי, סידר לי חדר לחוד, לא נתן לאנשים להטרידני בדברים של מה-בכך, דאג מאד לאוכל ולשתיה. הודות לו ולפוצ'טר היו שוררים בשכונה הקטנטנות סדר ומשמעת פנימית.

היום עבר בשקט. לא הרגשנו דבר מיוחד. נסיתי להתקשר עם שכונת נוה-שאנן. סברתי: שכונה גדר לה וחזקה, להם אינה אורבת סכנה מקרוב. הם שוכני גנים על פסגת הגבעה, ומכל עבריהם הר פתוח, ומלמטה, מדרך נצרת, אנחנו מגינים עליהם. להם יש בודאי חנויות עם אוכל. שלחתי אנשים מהמקום להתקשר אתם. רציתי להפגש עם האדם האחראי במקום. הם אמנם הבטיחו, אך במשך כל הזמן, יעד אחרי ההתנפלות, לא באו לעזרתנו.

תרשים חליסה וסביבתה בימי המאורעות, ל"פ הזכור למחבר. מדרום לתחומן של תרשים זה, על ההר, נמצאת נוה שאנן; ממזרח צפון-מזרח, בהמשך דרך צאלת אידן — גשר רושמייה.

לא היה לי כל ספק באמיתות הדברים שנמסרו ע"י המשמר. ראיתי, כי המצב הוא רציני יותר משחשבתי תחילה. אמנם, ראיתי את פרעות ירושלים ב־1920, ואת פרעות יפו ב־1921. ידעתי, איך האנגלים ארגנו ועבדו בזמן ההוא, אך לא ראיתי או מצדם עזרה ישירה בנשק לפורעים. כנראה, שהפעם המצב חמור יותר. הערבים מזויינים עתה בנשק חם, אשר הממשלה מוסיפה ומספקת להם בכל מיני צינורות. לא אמרתי כלום לחברה.

חיפשתי דרכים, כיצד לבסס את עמדת ציפורי. תארתי לי את עצמי במקומו של מפקד המתקיפים: מן הצד ההוא קל מאד לחזור לשכונה, להתגנב עד לעמדה שלו ולזרוק פצצה. ואנו הן גם לא נוכל לשלוח לך תגבורת. הרזרבה היחידה שלנו היו — אני וצוקרמן. החלטתי, איפוא, לבנות „קו שני של הגנה“, ובמקרה ולא יוכלו להתחזק מעמד מהעבר ההוא — יעברו לקו שני. קו זה יהיה קרוב יותר לבית המר — כזו. המעגל יקטן, העמדות יתקרבו זו לזו, האנשים יראו את העמדות השכנות.

למחרת לא נראו בסביבתנו התקהלויות גדולות יותר מאשר ביום הקודם. קראתי לישיבת המפקדים, דיברתי על השאגנות שהחלה משתררת אצל החברה, כאילו הסכנה חלפה כבר. ביקשתי אותם לא לעזוב את המשמרות ולא להסתובב בין הבתים. מים ואוכל, עד כמה שאפשר, מספקים לנקודות. האוכל, אמנם, מועט מאד, כי אין מה לתת לאכול, ואינני יודע, איך בכלל מצליח פוצ'טר להשיג גם מה שהוא משיג.

הודעתי על הקמת קו הגנה שני. שאפשר יהיה לסגת אליו בשעת הצורך. דגו באיזה אופן יכולה להתפתח ההתנפלות. הרוב היה בדעה שההתנפלות תבוא מדרך נצרת ותהיה מכוונת לבית הגדול, בו מרוכזים הנשים והטף. הם לא הבינו, מדוע לא קבעתי במקום הזה עמדה חזקה, נוסף לזו שלי ושל צוקרמן (בלי לקחת בחשבון את הנערים והבחורות עם אבנים). אמרתי להם, שלפי הערכת, ההתנפלות העיקרית תבוא מצד ההר ומבתי הערבים, אך החברים השתדלו בעקשנות להוכיח לי, כי ההתנפלות תבוא מדרך נצרת. (רק אחרי־כן הבנתי את הגורם הפסיכולוגי לכך: הבית הגדול היה נוח יותר להגנה. האדם — מתוך האופטימיזם הטבוע בו או מתוך פחד — אינו רוצה לראות את הסכנה מהצד החמור ביותר. נוח לו להאמין, שהסכנה תבוא מהצד המתאים לו להתגוננות. בתופעה זאת אצל אנשים נתיקלתי במקרים רבים, גם בעת סכנה פיזית, תמריית וגם בפני סכנה נפשית).

חיפשתי דרך להתקשר — ולו טלפונית — גם עם העיר ועם הדרה־הכרמל. שלחתי נער לתחנת החשמל, במרחק כחצי־קילומטר מאתנו, ובינינו — שדה פתוח. עד היום אני זוכר את הנער הזריז והאמיץ הזה. כמה מאות מטרים הוא זחל כך, שקשה היה להבחין בו, אחר נכנס לתחנה. הנער התקשר בטל־פון עם הדרה־הכרמל, אך לא מצא איש. (ביקשתי לדבר עם דוד הכהן מהעירייה, כי לא רציתי להתקשר עם הטכניון, פן מאזינה המשטרה לשיחות הטלפון).

פוצ'טר, אשר היה מוסר לי כל מה שנעשה אצל תושבי השכונה, הודיעני, כי אחד התושבים, פועל־רכבת, רוצה ללכת מחר לעבודה, ביקשתי את פוצ'טר למסור לכולם, שלא לצאת מהשכונה בלי רשותי. למפקדים בעמדות מסרתי הוראות להחזיר בכוח כל אדם, שינסה לצאת מן השכונה. לדבר עם אותו פועל הלכתי אני עצמי. שמעתי מפיו לאמור: „אתם תמיד עושים „פניקה““. אני עצמי עובד שנים עם פועלים ערבים ברכבת ואנחנו ידידים, ואין כל פחד“. אמרתי לו, שהסכנה היא לאו דוקא מהמכירים שלו, אלא מערבים אחרים, החוראנים, למשל. הוא עמד על שלו והוסיף, שהוא מוכרח לחזור לעבודה, אחרת יפטר אותו. הודעתי לו לבל יעזוב את השכונה.

בלילה היה אי־שקט. מסרו לי, שערבים דופקים מסמרים ותחיות־ברזל בתוך הכביש. לבית הערבי הגדול החשוד הגיע טנדר של משטרה עם שוטרים ערבים והורידו ממנו רובים או מקלות. ממרחק, בחושך, אי־אפשר היה להבחין בכירור. אולם, מקלות או אלות הן תמצא תמיד אצל הערבים, ואין צורך, שדוקא משטרה תביא אותם...

מצב התזונה החמיר. האמהות המניקות איבדו את חלבן. כשצריך הייתי לעבור את החדר, בו ישבו על הרצפה בצפיפות הנשים והתינוקות כורעותיהן — פחדתי להביט בעיניהן, כאילו אני האשם במצב זה. השגחתי רק שלא לדרוך על מישהו. פעוטות היו מעטים; אך היו הרבה תינוקות עם אמהותיהם המניקות. בשכונה גרו כנראה משפחות צעירות רבות.

* *

בערב ובלילה היו התקהלויות ואסיפות גדולות של ערבים בביח"ר קארמאן. ראינו אותם מתהלכים, בקבוצות ויחידים, ואלינו כאילו אינם שמים לב. חשנו כי המתיתות גוברת והולכת.

הבוקר התחיל בהפגנות של ילדים ונערים ערביים. הם צעקו וצרחו, עד כי בבית הגדול קשה היה לשמוע איש דברי רעהו. הם מנו מאות רבות ושרו את הפזמון הידוע. מאין הופיעו? חשבתי: זו רק התחלה, זהו תמרון. הסכנה נשקפת מצד אחר.

את הנשים בבית הרגעתי ואמרתי בחיך: "זהו סתם משחק-ילדים". השקט שלי והחיך הרגיעו אותן במידת-מה. הנערים הערביים הוסיפו להתהלך ברחוב ולצעוק, כשבמרחק-מהם מתקהלים ערבים מבר גרים. לכאורה, אין קשר ביניהם. תהלוכות הנערים באו וחזרו, ומדי-פעם היו עולות יותר גבוה במעלה הרחוב. הכנתי, שהתהלוכות הללו הן פרובוקציה ומכוונות להוציא אותנו מהעמדות; לגלות אותנו; וכן משמשות הן הסחה — למשוך את תשומת לבנו אל הנערים הצועקים, המאיימים במקלות ובאבנים.

חששתי, פן יקיפו את השכונה מצד המזרח. בקצה ההוא עמד מחסן קטן של חומרי-בנין. הושבתי בו בחור מאלה שבאו אתי, עם אקדת. הוריתי לו להשגיח על הנערים, אך בשום אופן לא לירות בהם. יזרוק אבנים, ואם ירצו להכנס לשכונה מצד מזרח — יירה באויר. הוא התחיל מתוכח אתי על אופן ההתגוננות. לפי הויכוח הבנתי, שאין לו דעה ברורה על המצב. היה זה בחור, "אינטליגנטי", בעל "דעות" רבות, שאף אחת מהן אינה ברורה, ועל שלי אינו סומך. חשתי, שאין לסמוך עליו, אבל כרגע לא יכולתי להחליפו באחר.

צפורי הודיע לי, כי הערבים רצו להתגנב לשכונה מצד מערב, אבל משהרגישו שישנה שמירה — הסתלקו. נו, חשבתי, בודקים אותנו. מגששים, היכן העמדות. הכרתי את ההתנפלויות על מרחביה ומקור מות אחרים. השקט והדממה מפחידים את הערבים

אמרתי לחברה, שאילו הטילו עלי לארגן התנפלות על השכונה, הייתי עושה זאת מהמערב, והסברתי: הבית הגדול עומד בגובה רב מהכביש ומורד תלול מבדיל ביניהם. ביריות מלמטה קשה לפגוע במישהו בתוך הבית, כי הכדור יפגע בתקרה; המתנפלים יבינו זאת. גם כוח זריקת-האבנים יהיה חלש ביותר. ולהיפך, זריקת האבנים מתוך הבית על המתנפלים שימצאו בשטח פתוח — ברחוב, למשל — תהא קטת לגיית. ואלו התנפלות מן ההר — תסכן גם את הבית הגדול. אפילו בכדור אקדת יכולים לפגוע באדם היושב על הרצפה. ולנו אין אמצעים לסתום את החלונות לעבר ההר. השתמשנו, אמנם, במזרזגים, אך אין זה די. כמרכו, יש לזכור, כי הערבים לא יעיוו להתפרץ למרכז השכונה עד שלא ישתיקו את העמדות שלנו מצד ההר.

השתדלתי להחדיר ללבם של החברים את ההכרה, שמן הסכנה אין לאן לברוח. בעת ששאלוני, "מה יהיה, אם הקו השני יהיה בסכנה, לאן לסגת אז?" — אמרתי: "אין לנו עוד לאן לסגת". אמרתי זאת הבטתי בעיני כל אחד מהם; ראיתי שאחדים חרזו ויורו. חזרתי ואמרתי שנית בשקט: "אין לנו לאן לסגת". השתרר רגע של שתיקה. כל אחד עשה את "חשבון הנפש". ידעתי, הם חשבו לסגת ולהתרכו בבית הגדול. אמרתי להם, כי אם יתפסו את עמדור תינו מצד ההר, לא יוכל הבית לעמוד בהתגוננות ולא נוכל להגן על הנשים והילדים בתוך הבית.

בו ביום קרה המקרה שחששתי מפניו. פועל הרכיב לא שמע בקולי וניסה בבוקר לצאת לעבודה ברכבת. שני חברים תפסו אותו כמאה מטרים מהשכר-נה, בשדה הריק שבין דרך-נצרת ופסי-הרכבת, והחזירוהו בכוח. בצהריים, בערך, שב ויצא בהתגנב. ראו אותו כשהיה כבר כמה מאות מטרים מהשכונה. שני בחורים רדפו אחריו להחזירו, אבל הוא הוסיף לברוח מהם. הם התיאשו וחזרו. הוא המשיך בריצתו, כאילו מישהו רודף אחריו להרגו. בעוד שהוא עצמו אץ לקראת המות. בהגיעו אל פסי-הרכבת, התנפלו עליו במוטות כמה ערבים שהיו שם. הרגשנו היתה איומה, הנה לנגד עינינו רוצחים אדם — וידנו קצרה מלהושיע.

הנער זחל כמה פעמים ורץ לתחנת החשמל. כל היום ניסיתי להתקשר טלפונית עם חיפה. האיש שחזר מנהר-שאנן מסר, כי שם שורר שקט. גם הם אינם יודעים. מה נעשה בחיפה. רציתי להודיע לועד ההגנה בדבר מסירת הנשק לערבים ע"י המשטרה ולקבל מהם ידיעות.

יותר מקול מאות יריות. מעמדת ההר הודיעו לי שאין להם מה לעשות שם. מצד ההר יהיה שקט, והם רוצים לבוא לעזרתנו. מסרתי להם, שבשום פנים ואופן לא יעזרו לזוז ושישתדלו לא להראות. בצהרים נדם הכל.

שהייתי כל הזמן במקום גבוה, בבית הגדול, כדי לראות את הסביבה מבלי להראות. והנה רואה אני, מדרך גצרת עולה אשה לבושה בחלוק לבן, כאחות רחמינה, והולכת בכיוון לתחנת החשמל. הבנתי מיד, שמישהוא משלנו מחפש את השכונה. שלחתי בער לפגוש אותה ולהביאה אלינו. בבואה ראיתי והנה זו מניה שוחט! תחילה שמחתי מאד: תמיד היא מור פיעה ברגעים הקשים. אולם אחרי-כן התמרמרתי, למה סיכנה את עצמה וכיצד. באה? "אל תשאל שאלות" — אמרה לי בטון חמור — "שמע, מה שאספר לך. בשביל זה באתי". אף פעם לא ראיתי את מניה כה מדוכאת. היא סיפרה: העיר בידי הפורעים. המשטרה הערבית עוזרת להם. השוטרים האנגלים יושבים בבניניהם, אוכלים ושותים, ואינם עושים דבר. המושל, אשר דוד הכהן עומד אהו בקשר תמידי, משיב, שאין לו שום אפשרות לעזור. המש"טרה אינה מספיקה. צבא אין בארץ; מחכים לבוא ממצרים. כמו כן, צריכה לבוא אניה מלחמה. נערכו התקפות בכיוון להדרה-הכרמל. לעת-עתה ההתקפות נהדפו, אך לא ידוע מה יהיה בלילה. אין כל אפשרות להתקשר טלפונית עם העיר.

סיפרתי לה, איך השוטרים הביאו נשק לערבים, ועל חוסר המזון במקום. היא אמרה לי: "הכל ידוע לנו, אבל בשום דבר איננו יכולים לעזור לכם". אמרתי לה, שלפי הערכתי, ההתנפלות הרצינית תבוא היום או מחר. לפני שהלכתי לחצה את ידי, הביטה עמוק בעיני ואמרה: נו, "צבי" הבנו איש את רעותה. כמו שאומרים בערבית: "אינתי וְשַׁאֲרַטְק". (אתה וגבורתך" — היינו, סמוך על עצמך).

לא הלכתי תיכף לחברה. צריך הייתי לעכל היטב את אשר סיפרה — כדי להבין את המצב. וצריך הייתי למצוא בי את הכוחות הנפשיים — לא בשביל העמדה שלי, אלא כדי להחדיר את הכוחות הדרושים באחרים — שעה שגם אותי תקפו דכאון ויאוש. אינני יודע מדוע אפפה אותי ההרגשה, כי מן המקום הזה לא אצא חני. מאות פעמים בחיי הייתי בסכנה. הייתי במלכות-המות בירושלים העתיקה ב-1920. אנה ה"שומר-ג'יקים", לא פחדנו מהמות. התרגלנו. זבעומק לבי היתה תמיד ההרגשה: אין דבר, צא מהמצב... והפעם, לפתע, הרגשה מדכאת כליכך. הר-

הרתי: מי אשם במרחץ דמים זה, מי מעונין בו? עצב עמוק תקף אותי. נזכרתי בנשים ובילדים שעמנו בבית, השוכבים על הרצפה הקשה בחושך, רעבים וצמאים. הנשים שותקות, מאמינות שאנו נציל אותן. הן מאמינות בי. לפעמים, אני תופס וקולט את מבטן. הן מביטות אליך באימון רב כל-כך. הן תחת חסותך. ולבי התמלא רגש עמוק של רחמים אליהן, אך לא רק רחמים, אלא גם אהבה עמוקה. רציני לקחת את כולן על זרועותי ולהוציאן מהסכנה. יחד עם אהבה זו התעוררו בי גם רגשי זעם ושנאה לאשמים, המכוננים את המרצחים.

* *

לבי היה עתה שוב שקט ובטוח. עברתי אל החבר רים בעמדות, מסרתי להם את הידיעות הקשות; שאין לנו ממי לצפות לעזרה, וכל אחד צריך לסמוך על עצמו ולשמור על כל כדור. יחד עם זה החדרתי ללבם בטחון, שיש בכוחנו להדוף את ההתקפה. לער-בים לא כדאי להקריב קרבנות, ואינם מוכנים להתר-פה עקשנית; אם נרביץ בהם — הם יסוגו. לנו אין ברירה, לנו אין לאן לסגת. מוכרחים לעמוד. הוזהרתי אותם, שכל אחד יכין לו מקום מתבואים לנשק, כי יכול להיות חיפוש ע"י המשטרה גם בזמן ההתנפלות. אני וצוקרמן נדברנו עם שתי אמהות מגיקות, שבאם תבוא משטרה, הן תקבלנה מאתנו את הנשק. צפורי מבקש תגבורת. בסביבתו לא שקט, מדי פעם מגסים לחדור.

שוב ושוב התחילו עולות תהלוכות הנערים; הפעם מספרם רב יותר, חוצפתם גדולה יותר. זורקים אבנים. מצד ואדי-ירושמיה ומצד דרך גצרת ראינו התקהלות המונית של ערבים, כאילו מתקרבים אלינו ושוב נעצרים. כנראה, נערכת שם אספה גדולה. אין שומעים קריאות בודדות, כי אם רעש קצוב, כרעש הים.

מדאיגים אותי הנערים. הפנתם מתקרבת למחסן, בו יושב הבחור. אני עוזב את צוקרמן בחצר ורץ לשם. אני נכנס ורואה שהפרבלום "קופץ" בידי הבחור והוא מתכוון לירות בנערים. צעקתי: "עוזבו" ותפסתי את הפרבלום מצד הקנה. הוא החזיק אותו חזק בידי. צעקתי אליו: "השתגע? לירות בילדים? הן זו פרובוקציה!" והוא קרא: "ומה לעשות, הלא הם תיכף יתנפלו עלי!" אמרתי לו: "הם עדיין די רחוקים, זרוק בהם אבנים, ובאין כריי-רה — תירה באויר והם יסוגו. אבל בשום פנים לא לירות בילדים!" רבתי אתו ואמרתי לו, שהוא פחדן, שהוא רוצה לירות מפחד.

ראיתי ערבי כורע ברך ומכון את רובהו נגדי. יריתי בו וחשבתי: הנה יירה גם הוא בי. אך הוא לא ירה, כנראה פצעתי. אני פונה אל המרפסת ונתקל שם בבחור, המחזיק ביד אחת סיגריה ובשניה פצצה, ובשום אופן אינו יכול להפגיש את קצה הסיגריה הבווערת עם פתיל הפצצה. ידיו רועדות, פניו מעוק-מים מסבל. צעקתי אליו: „הנח את הפצצה, תהרוג אותנו!“

קפצתי לחדר, ששני חלונותיו מופנים להר. החלך נות ריקים, אין איש לידם. בפנינת החדר עומד בחור. אני קורא לו: „תירה! מדוע אינך יורה?“ הוא מראה לי בידים רועדות אקדח תופי, עם כדורי עור פרת, שאינו רוצה לירות. לא יכולתי להתעכב כאן. מהחלון ראיתי לפני רק שטח קטן, ופחדתי פן יפרצו הערבים לחצר. בבואי ראיתי, כי הערבים נסוגים; השורות הראשונות עוד ירו, אבל ממרחק ראיתי שסוחבים פצועים או הרזגים.

את צוקרמן לא מצאתי (אחרי-כן סיפר לי, שרץ לראות מה בבית הגדול ומשם — לעזרת צפורי שעליו נערכה התקפה גדולה). חזרתי לבית, חיפשתי עמדה בחלון, החבר ניקה את אקדחו התופי, התוף התחיל שוב להסתובב והבחור — לירות. השארתי אותו ורצתי לחצר. מעבר עמדת צפורי נשמעו יריות. הרחוב בכיוון מערב היה ריק, רק מרחוק ראיתי ערבים יורדים מההר, כשהם סוחבים אחדים מהם.

פתאום אני שומע קריאה: „משטרה!“ קפצתי לבית, וכמוסכם, מסרתי לאשה את האקדח. יצאתי משם, והנה מולי שוטר ערבי, רוכב על סוס שחור, המשולהב כולו בזעה וקצף. השוטר עצמו שחור, עם עינים רצחניות, מכון אלי את רובהו וצועק: „איפה הנשק?“ הבטתי בעיניו הבווערות ועניתי בשקט: „לנו אין נשק“. הרובה היה מכונן מולי, אבל הוא לא יכול לירות. הסוס האביר המשולהב לא עמד רגע בשקט, כל הזמן הסתובב.

הופיעו עוד שוטרים, כולם רוכבים, והתפזרו בשכונה לחפש את הבחורים שלנו עם הנשק. מצד עמדת צפורי הופיע עמוד עשן, מסרו לי, שהערבים השתמשו ברגע בואה של המשטרה והציתו אחת ה„חושות“. חשבתי בלבי: יכול היה להיות גרוע מזה! בדיוק עכשיו, כשאין אנו יכולים להשתמש בנשק מתמת המשטרה, יכולים הערבים להתפרץ לשכונה. אבל, נראה הדבר, כי קיבלו מאתנו מנה הגונה ולא היה בהם אומץ-רוח להתקיפנו שוב.

פוצ'טר, כמוכתאר, התיצב בפני השוטרים וטען, כי נשק לא היה לנו. רק הערבים, הם שירה, ואנו

הפגנת הנערים נסוגה, אבל שמעתי הפגנה של מבוגרים מתקרבת. שמעתי את הרעש כים סוער, המית המונים וצעקות: „איטבח אלי-אהוד!“ הסכנה אורבת לעמדת צפורי ולעמדה השכנה שבין ה„חר שות“, ושניהם כבר נסוגו לעמדה אחורית. מחצר הבית לא יכולנו לראות את הנעשה. יצאנו בכיוון מערב, לרחוב שמאחורי עמדת צפורי. כשהגענו לקצה המערבי של השכונה, ראינו אנשים כפופים רצים בכיוון להר בתוך חריץ-הואדי, הנמצא במרחק כמה מטרים מאתנו. ראינו ראשים עטופי כפיות וחלק של הגב או כתפיים. ונדמה היה לנו שהאנשים נושאים רובים. „נו — חשבתי — זוהי ההתקפה!“ והמתיחות של ההתכוננות להתקפה רפתה. הוקל לי.

לא היה טעם לירות עליהם מבראונגים במרחק כזה. הם לא ירו בנו, מפני שמטרתם היתה להתקיף אותנו מצד ההר. רצנו לחצר, שכבנו מאחורי סלע בין שני הבתים, אשר בהם היו העמדות שלנו מצד ההר ופנינו בכיוון להר. מכאן ראינו רק חלק של המתקיפים, כי הבתים הסתירו את המדרון בחלקו.

הערבים מתקרבים בסדר צבאי, מסתתרים מאחר יי סלע, יורים מעט, מתרוממים, קופצים אל מאחורי סלע שני, קשה להבחין בהם, רובם ב„תגיות“ ובמכ"נסיים. הכל אפור. מספרם כ-30—20. הם רחוקים עדיין מאתנו; אחדים — מאה, אחרים — 70 מט' רים. איננו מגיבים. לא כדאי לירות עד אשר יתקרבו. העמדה שבבית נמצאת כ-6—7 מטרים מאתנו, אבל בעליה תלולה, גם הם שם שותקים. חשבתי, החכריא יש להם כוח-עמידה. הנה הערבים כבר במרחק 30 מטר — ואנו פותחים באש. בבת אחת נפתחה אש מכל העברים. ליריות עונה ההד מן ההרים. אני מסתכל ורואה — הערבים אינם מתקרבים יותר, כאילו התעכבו.

העמדה שלנו בבית שותקת. החלטתי לגשת לראות מה קרה. אני מכניס כדור לקנה, מוציא מהבראונג מחסנית חצי ריקה ורוצה להכניס מחסנית חדשה, אבל אין היא נכנסת משום-מה עד הסוף. פתאום אני רואה כששה ערבים קמים ורצים אל הבית הדומם. בשיני אני מכניס את המחסנית (חלק של השן העליונה נשברה). צועק לצוקרמן שישאר במקור מה ואני רץ לבית ויורה. ידעתי שאסור לרוץ, חייבים לזחול, אבל ברור היה לי, שאם האויב יתפוס את העמדה — הרי שכל השכונה אבודה. הערבים מת-קשים לירות מהרובים בריצה, ואילו לי, מהאקדח, היה נוח יותר. המרחק בינינו — מטרים אחדים. אני הגעתי לפניהם, לפני שקפצתי למרפסת של הבית,

התגוננו באבנים, וכי כל הבחורים הם תושבי המקום. הוא קיבל מהשוטרים מכות מספר; אך הם הסתלקו עד מהרה.

* *

עתה מסרו לי דו"ח מכל העמדות. ההתקפה הקשה ביותר נערכה על עמדת צפורי. בחסות של מטר יריות התגנבו הערבים קרוב לעמדתו וזרקו פצצה, אך הוא הספיק לזרוק אותה אליהם בחזרה. מהבית הגדול התגוננו הבחורות והנערים באבנים, ותחת מטר יריות פיזרו את הנערים הערבים שקרבו. הוריתי לחבריאי, שישארו בעמדות ואת הנשק ישאירו לע"ע ב"סליק". למולנו היו השוטרים רוכבים, והתעצלו (או חששו) להכנס לתוך הבתים, וחישפו רק בעמדת צפורי. כנראה שהערבים התוקפים הדריכום; אך אצל אף-אחד לא מצאו נשק.

לפי הערכת, התחילה ההתקפה העיקרית בשעה עשר, בערך, ונמשכה כשעה. השוטרים שהו בשכונה כחצי-שעה. סבותי את הבית הגדול ועליתי על קרש שהנחתיו ממרפסת למרפסת, כדי שאפשר יהיה לסובב את הבית בלי לרדת על האדמה. פתאום צץ מולי מלח אנגלי, בעל פנים עגולות וורודות, כשל חזירון יורקשיירי. רובהו המכוון בידי, כמי שהולך לקרב-כידונים, אבל פניו תמימות. לפי הבעתו ניחשתי שטרם אכל את מנת ה"בוליביף" שלפני ארוחת-הצהרים. הוא עבר על פני בלי להוציא הגה מפיו. היה זה אחד מפלוגת המלחים שבאה לשכונה (הבנתי, שאנית-מלחמה אנגלית הגיעה). חשבתי, שהפלוגה באה על מנת להשאר בשכונה, אך הם הסתלקו חיש מהר ולא ידענו לאן. עם כל אי-האמון שלי לאנגלים, לא תארתי לי, בכל-זאת, שישאירו אותנו לנפשנו.

בא דוד הכהן בטכסי, ודומני בלויית שוטר אנגלי. הביא לנו אוכל. פתחנו קופסאות קונסרביום. החברה התחילו לאכול בתיאבון. דוד בא בשם ועד ההגנה להתיעצות, אם להשאר ולהגן על השכונה ורק להר-ציא את הנשים והילדים. הוא הוסיף, שדעת הועד היא להשאר במקום. אני הייתי נרגז ולא יכולתי לאכול. ממקום המצפה הם ראו את ההתנפלות עלינו. שאלתי, אם ישלחו לנו תגבורת ואיזה נשק. אמר: אפשר לשלוח עוד עשרה בחורים עם מקלות. הוא סיפר על המצב בעיר, שהדפו את כל ההתקפות על הדר, וכן בעיר התחתונה. יש קרבנות. היו ידיעות על התנפלויות חדשות, אבל בואה של אנית-המלחמה ישפיע בודאי על הערבים שיירגעו.

לא רציתי להיות ראשון בהבעת דעה. רציתי לשמוע את דעת החברה. הרוב תמך בהצעה להשאר, לשמור על השכונה. אך אני התנגדתי, משני טעמים: א) בלי תוספת נשק וכדורים לא נוכל להגן על השכונה במקרה של התנפלות שניה, שתהיה יותר מתוכננת; ב) כשיוציאו את הנשים ואת יתר התורשים, ונשארו רק המגינים, נהיה חשופים למשטרה, שתבוא ותקח מאתנו את הנשק הדל. לפי דעתי, במצב הנוכחי מוכרחים לעזוב את השכונה, בידיעה ברורה שיציתו אותה וישדדו את הרכוש. עלינו להדיע לממשלה, שהיא תהא אחראית על הרכוש, הואיל ואינה יכולה להגן על הנפש. הלא גם את תל-חי עזבו שעה שלא היתה אפשרות להתגונן, ושם הן אפשר היה לשאת נשק בגלוי, בעוד שכאן המשטרה היא-היא האויב המסוכן.

התחיל ויכוח. ראיתי שהאנשים — טרם תדרה להכרתם הבנת המצב הפוליטי. זו הפעם הראשונה שהתרגזתי. הרימותי את קולי ואמרתי: „אני הבני מפקד המקום ואחראי לו. אני דורש שיוציאו את כולנו". דוד הכהן נטה לדעתי, אך אמר שיתיעץ עם ועד ההגנה. היתה אז שעה 1 או 2 אחה"צ.

לפני שקיעת-החמה בא דוד הכהן עם כמה שוטרים אנגלים (בכל זאת, הצליח להוציאם ממשכבם!) ואתם כמה מכוניות-טכסי ומכוניות-משא. בלי בהלה ובסדר הושיבו מקודם את הנשים והילדים בטכסי וביתר המכוניות התישבו השאר. אני התישבתי ע"י האשה שהחזיקה בבגדיה את האקדה שלי. חשבתי: על כל מקרה אהיה מוכן.

נערים ערבים עמדו לא רחוק והסתכלו; המכר-ניות עמדו על הדרך ע"י השכונה. רק עזבו את המקום והכטנו אתורנית. ראינו שמאחד הבתים הקטנים במערב השכונה כבר עולה עשן. למעשה, שרפו הערבים רק כשני בתים.

* *

באנו כולנו לחצר הטכניון. ראשית, שאלתי את החברה, אם נשקם בסדר. אכן, כל הנשק הגיע בשל-מות. החברה הספיקו ברגע האחרון למסור את הנשק לנשים ולבחורות. בחצר היו עוד פליטים שסובבו אותנו. ה"הגנה" דאגה לכולנו לנשים, לטף ולילדים. שוב לא הייתי צריך לדאוג להם. שמעתי „בארון אחת", כי מספרים תהילות על הגנת „חליסה". מישהו לחץ את ידי. אינני זוכר, מה הרגשתי. מצד אחד — ירד מעלי עול כבד, אבל יחד עם זאת, הרגשתי מעין אדישות ועייפות.

כאן, בנהריים, היו תנאים שונים בהחלט. היו רובים, היו חברה מאומנים. המוכתאר היה צבי ניסנוב. צבי ניסנוב הביע את דעתו (ובעיני היא נראתה כהגינות) שעל נהריים לא תהיה התנפלות. המקום הוא בטריטוריה של עבר-הירדן. חונה שם פלוגת הלגיון. בלי הסכמת „הממשלה הירדנית“ — הבדור אים לא יתנפלו. ואני חשבתי על נימוק נוסף: חברת החשמל היא חברה אנגלית, „לא כדאי“ יהיה להם. הסכנה העיקרית מאיימת על „גשר“. קבוצה קטנה, עדיין גרים בצריפים, נקודה יהודית יחידה בין כל השבטים של עמק-הירדן. הקבוצה עמדה על מדרון של גבעה, ובראש הגבעה — משטרת-הגבול. אכן, שכנות בלתי-נעימה בהחלט... המוכתר ומפקד המקום, יפה (ז"ל, נהרג כעבור כמה שנים בתאונת דרכים) היה בחור גבוה, סימפטי, הכיר את הסביבה. ראשית כל, העברנו „גשר“ מספר רובים ופצצות מנהריים. רוב המשפחות עוד ישבו במקום, עם הילדים, ולא רצו לעזוב. האנשים היו מעטים ובלתי מאומנים, אף לאחד לא היה נסיון קרבי, ואפילו לא ידעו היטב, איך להשתמש ברובה בחושך. היה לנקר דה עדר בקר, הנקודה עמדה בפועל בלתי-נוחה. אם כמה אנשים יתפשו את הגבעה, יוכלו לירות ממנה אל תוך הבתים. ואילו אם תבוא התנפלות של הברואים, הרי הללו יש להם מאות נושאי-רובה. מהגבעה ראינו את האלהים ועדריהם. מן האופן בו הולכו את העדרים, יכולתי להניח שהיום לא יתנפלו.

בדקנו את הביצורים שכבר הוקמו. הביצורים היו קירות קרשים בגובה של החזה, ממולאים חצץ, שהקיפו את הצריפים. לא ידענו, מה כוח החצץ לעי מוד בפני כדור. כדי לבדוק זאת, לקחנו פח חול ופח חצץ, וירינו בהם בכדורים גרמניים חדים — והתברר לנו, שפח עם חול מהיה מגן טוב ביותר: הקלע עובר כתצ"פח ונמס. ואלו בחצץ נחוצה שכבה עבה יותר — ואף אז אין בטחון מלא שהכדור לא יעבור.

הנסיון הוכיח שהביצורים הללו אינם מספיקים, וראינו צורך לחזק את קבוצת „גשר“ שהגנה גם על מלחמיה * סידרנו בצד דרום עמדות גם מחוץ לנקר דה. וקיוונו לעזרה מנהריים במקרה של התנפלות. ל„גשר“ הייתי בא בלילה וביום הסתובבתי עם החברה בסביבה. הייתי נגש לשניאורסון, לדגניה, שם יכולתי

יעקב פת סידר לי מקום לישון בבית פרטי. אני זוכר חדר מרוהט יפה, מטה נקיה, נוחה. אבל לא ישנתי היטב. הייתי יותר מדי נרגז, עיף ורעב. כחמש יממות לא התפשטנו ולא ישנו, וגם אכלתי מעט מאד.

למחרת באתי לסכנין לחפש את אנשי השכונה. מצאתי את פוצ'טר, ראיתי את הנשים, ורק עכשין יכולתי להתבונן אליהן: רזות, עייפות. פלא, אף אחת מהן לא חלתה. הן הכיטו בי בעינים נוצצות, כאילו הייתי מצילן. לא הרגשתי את זאת, למרות שהיו אחדות שניסו להביע את הרגשתן. אמרתי: „אני — לא כלום, אני רק מילאתי את חובתי. אתם שהגנתם. אני רק ארגנתי אתכם.“ ובלבי הרהרתי: אני רק החדרתי בהם רוח התגוננות.

חיפשתי את החברה שלי, את אנשי „השומר“, את מניה ואת שניאורסון. רציתי לדעת מה נעשה בארץ, בכפר-גלעדי, מה עם אשתי, עם הבן. שמעתי מדברים על כך, שכפר-גלעדי הצילה את חיפה, ששלחה נשק ואנשים. שמעתי כבר, אמנם, על פעולותיו של שניאורסון, מפקד התקפת-הנגד בהדר-הכרמל, על פעולותיה המפליאות של מניה שעסקה בהעברת נשק וחדרה עמו לכל מקום. העברת הנשק בתוך העיר, ובעיקר, העברת רובים מהעיר לסביבה, היתה הדבר הקשה ביותר והמסוכן ביותר, ומניה קיבלה על עצמה את התפקיד הזה והצלחה, בתחבולות שורות, לעבור עם הנשק ממקום למקום לעיני המשטרה.

כן, היללו את עמידתי בתליסה. ידעתי, שאנשים מגוימים, אבל נעים היה לשמוע זאת. לא לשוא צמלנו בסתר כל אותן השנים בלי עידוד משום צד. ידענו, כי יום יבוא והנשק הזה, שרכשנו בדרכים גם לא כשרות, והאנשים שהינכנו אותם — יצילו ישר בים וערים, יצילו את כבודנו, ובעזרתם תנתן לנו המולדת. והמלחמה לא נגמרה עדיין, אנו רק בתחילת הדרך.

התיצבתי במפקדה, והטילו עלי את שמירת הגבול של ההר, מערב הדר-הכרמל, את כל הצריפים המפורזים בין הואדי של גאולה ובין הואדי של הרצליה. נתנו לי כמה שומרים מזויינים. את החבריא הקודמיים, שהיו אתי בתליסה, שלחו למקומות אחרים. אתי השאירו את צפורי.

שום דבר מיוחד לא קרה במשך לילות השמירה הללו. פתאום מודיעים לי מהמפקדה שעלי לבסוע כמפקד לקיבוץ „גשר“ ונהריים. מתכוננים להתגפרות. את שניאורסון שלחו כמפקד על הדגניות א' וז'. נסענו יחד בטכסי הגענו לשם אחה"צ.

* היא מנחמיה של היום.

מאלו אף לא נשרט. הערבים נסוגו בבהלה ומאו לא העיזו לחזור לרחוב היהודי.

בתל-אביב וביפו הרוחות נרגעו כמעט. החיים החלו חוזרים למסלולם. האנשים יצאו לעבודה, התנ"ונים פתחו את גוניתיהם גם בסביבות יפו.

היה עלי לגשת לקונסוליה הצרפתית (ששכנה באחת הסמטאות של ע'מי ביפו), כדי לקבל את הויזה על מנת לחזור לפריז לגמר לימודי. עד שדרות קינג'ג'ורג' כבר נסעו אוטובוסים מת"א, ומשם הלכתי ברגל דרך רחוב בוטרוס. כשבאתי מול ה"סאראיה" הישנה*, עלו פתאום צעקות מפינת הרחובות בוטרוס—קינג'ג'ורג'; "היהודים מתגפלים!" מיד התמלא הרחוב ערבים, בחלקם רצים בכיוון לע'מי, לחפש מקלט, וה"שבב" מתקהלים — מקלות וסכינים בידיהם — וכולם מבוהלים ונרגזים. אני המשכתי בשקט בדרכי בכיוון לע'מי, הגעתי להצטלבות הרחוב המוביל לנמל ולשוק, והרחוב העולה למנור הצרפתי ולע'מי. באמצע הרחוב, על כיכר עגולה קטנה, עמד שוטר בריטי גבוה. הבטתי סביבי, כאילו הייתי זר כאן. לבוש הייתי אירופית, חליפה קיצית, עניבה וכובע. ידעתי, כי אם אתחיל לרוץ (לאן?) או אראה סימני פחד או בהלה כל שהם — יהרגוני, בלי שתהיה לי אפשרות להתגונן. הבטתי על השוטר האנגלי: הוא היה חיוור; לא רק חיוור, אלא היה צהוב-כחול מפחד, גופו התמיר התכופף וכמו הצטמק. חשבתי בלבי: "הא לך בן הגזע השליט, המסתכל לרוב מלמעלה, בשלוח אולימפית, כיצד, "הנייטיבס" הערבים והיהודים כאחד, מתקוטטים"... אודה, כי מראהו של השוטר המבוהל עורר בי רגשי נחמה, ולאחר כל שעבר עלינו אף נהייתי מהמראה. במידת-מה הדבר עודד אותי.

לפני היתה רק דרך אחת: להמשיך בדרכי לקונסוליה. פניתי בנימוס לאחד הערבים ושאלתי בצרפתית: "איה כאן הקונסוליה הצרפתית?". הוא הביט עלי בתמהון, כאילו חושב: "איזה טמבל פְּרַנְצִי? ומה הוא מסתובב כאן עכשיו?" בכל זאת הראה לי את הדרך. הגעתי בשלום לקונסוליה. את הויזה קבלתי בנקל, ובשעה אחת, בערך, יצאתי בחו"רה לת"א. הרחובות היו כבר שקטים יותר. האוטר בוסים לת"א טרם חידשו את השירות, ועל-כן הגעתי לתל-אביב ברגל.

למחרת נודע לי, בסביבות ה"סאראיה" נדקרו שני יהודים למות ואחדים נפצעו.

לקבל ידיעות על הנעשה בארץ כולה. לארץ הגיע צבא, אבל "במקרה" היו החיילים באים לכל מקום מאוחר-מדי. סיפרו לי בפרוטרוט, איך הבחורים שלנו (כ-3—4 אנשים ואתם גרינפולד עם הנשק שלנו) הדפו התקפה ערבית על הרובע היהודי בצפת, אבל לא יכלו להגן על היהודים בשאר חלקי העיר, ואלו הצבא הבריטי, אשר הגיע כבר לטבריה והיו לו מספר מכוניות, וחל יום תמים מטבריה בדרכו לצפת. וכמובן, הגיע לצפת אחרי ההתקפה.

עתה נוצר רושם, שהמאורעות לא יתחדשו עוד. בכל המקומות, פרט לחברון, נהדפו המתקיפים וסבר לו אבידות קשות בהרבה משלנו, למרות שלא היינו מוכנים, ולמרות שמספר המתקיפים הערבים היה עולה, לפעמים, פי-עשר על מספר המגינים.

* *

בקשתי למפקדה בחיפה לשחרר אותי — נתקבלה. לא נסעתי תיכף לתל-אביב, כי החברים הותיקים מ"השומר" קיימו בירור בשאלת הבטחון בארץ, השאלה הערבית והיחסים עם ועד ההגנה הארצי*; התקיימו כבר פגישות בתל-אביב בין אליהו גולומב ודוב הוז מהועד המרכזי לבין ישראל ומניה שוחט ועוד חברים אחדים מצידנו, והוסכם שהחברה שלנו חוזרים לפעולה בארגון ההגנה הכללי. ואחד מאתנו (נדמה לי, נחום הורביץ מכפר-גלעדי) עמד להכנס לועד המרכזי.

בבואי לתל-אביב פגשתי חברים: חריט, טוביה ויעקב אברמזון, א. דובנוב, אשר למרות הסכסוך בין "השומר" ובין ועד ההגנה הכללי, התיצבו מיד עם התחלת המאורעות לפני מפקדת ההגנה עם נשקם. את יעקב אברמזון שלחו כמפקד להגנת חולדה. הם סיפרו לי על הדיפת ההתקפה ברחוב הכרמל, בה השתתפו על התקפת-נגד בנוה-שלום ונה-צדק — הרחוב היחידי ביפו בו גרו יהודים. החברה שלנו היו רק כארבעה או חמשה איש, בהדפם את ההתקפה, שהיתה מאורגנת היטב ע"י פלוגה גדולה של ערבים מזויינים. הערבים הופתעו ונבהלו מעצמת האש. טוביה אברמזון סיפר, שההתקפה נערכה עם אור הבוקר; על הכל היה פרוש ערפל קל. המגינים שכרו בו בפינת הסימטאות בנוה-שלום והרגישו בפלוגה מתקדמת; הם לא נבהלו. נתנו לערבים להתקרב, עד שראו את האנשים ברור ופתחו פתאום באש מרור כזת של מאוזרים ופרבלים. גם הערבים פתחו באש חזקה. אבל כיון שלא יכלו לראות את אנשינו, איש

* לפני מאורעות 1929 היו "יחסים מתוחים" בין מרכז ההגנה לבין חברי "השומר" לשעבר.

* תחנת-המטרה העתיקה של יפו.